

František Zelinka

Stavební úpravy mikulovského zámku za knížete Ferdinanda Dietrichsteina

Od poloviny sedmdesátých let 16. století byl mikulovský zámek majorátním sídlem Dietrichsteinů – významného šlechtického rodu pocházejícího z Korutan. Jeho majitelé svou rezidenci dle svých potřeb a možností postupně přetvářeli a zámek se stal místem rodinné tradice. Většina historických přestaveb však není v objektu zřetelná. Dietrichsteinské stavební úpravy mikulovského zámku ze 17. a z počátku 18. století byly zastřeny pozdějšími přestavbami.

Katastrofický požár zámeckých budov v roce 1719, jenž se rozšířil z židovského města, kde vypukl večer 10. srpna,¹ měl za následek změnu celé původní koncepce panského sídla. Do té doby draze budovaný a luxusně vyzdobený zámek byl natolik poškozen, že tehdejší vládnoucí hlava rodu kníže Walter Xaver (1664–1738) přistoupil k jeho obnově takřkajíc z gruntu. Proto se v zámeckých budovách dochovalo z doby před touto katastrofou jen velmi málo architektonických detailů, a to, co zbylo, vzalo za své při dalším ničivém požáru, který zachvátil zámek na konci druhé světové války. Vněst více světla do nastínění původní podoby mikulovského zámku a do jeho stavebněhistorického vývoje tak mohou v současné době zejména informace získané pátráním v archivech.

V době před převodem mikulovského panství na svobodného pána Adama Dietrichsteina, uskutečněným v letech 1574–1576, se mikulovský zámek nacházel ve velmi špatném stavu. Nedostatečná péče předchozích majitelů – Liechtensteinů a posléze na krátký čas Kereczenyiů – měla za následek neobyvatelnost zámeckých budov.² Převod majetku vykonával sám císař Maximilián II., který Adamovi dlužil astronomické částky peněz za jeho služby ve funkci hofmistra mladých arcivévodů Rudolfa a Arnošta při jejich pobytu na dvoře španělského krále Filipa II. Císař se o nově nabyté panství svého věrného přítele dobře postaral a zámecké sídlo nechal přestavět svým stavitelem.³ To mimo jiné dokladuje velmi úzké vztahy mezi Dietrichsteiny a vládnoucími habsburským domem.

Adam se tak se svou ženou Margaritou a dětmi nastěhoval do přebudovaného sídla, jež později také sám upravoval. Byl rovněž zakladatelem okrasné zahrady pod jižním křídlem mikulovského zámku a nedaleké panské obory Tiergarten, v níž zbudoval lovecký letohrádek.⁴ Po Adamově smrti se majetek rozdělil mezi jeho tři syny, a když zemřeli dva z nich – Zikmund a Maxmilián –, zdědil vše nejmladší syn František, kardinál a biskup olomoucký, který panství opět scelil.

Masivní úpravy zámeckých budov na počátku 17. století odpovídaly Františkově pozici vysoce postaveného preláta a vrcholného politika habsburského dvora s důležitými konejemi u papeže a španělského krále. Přestavbou prošel hlavní palác s novými pohodlnými místnostmi pro rodinu, na středním nádvoří vzniklo úřednické křídlo – purkrabství; byl vybudován nový přístup k sídlu – triumfální cesta vedoucí z náměstí přes honosnou bosovanou bránu, připomínající Matyášovu bránu Pražského hradu, až na druhé zámecké

¹ RICHTER, Václav – KRSEK, Ivo – STEHLÍK, Miloš – ZEMEK, Metoděj: Mikulov, Brno 1971, s. 178.

² RICHTER – KRSEK – STEHLÍK – ZEMEK, c. d., s. 107: ... Podobně byl vybrakován i mikulovský hrad. Když např. zavítala do Mikulova Judita Kerečtinová, byl nucen zámecký hejtman Jakub Stangel zakoupit pro ni postele a ložní prádlo.

³ Österreichisches Staatsarchiv, Wien, sign: AT-OeStA/FHKA SUS Instr. 229 (Instruktion für den Hauptmann in Nikolsburg, 30.04.1574). Císař Maxmilián II. píše mikulovskému správci: [...] na našem hradě Mikulov by se mělo opravit a vylepšit více stavebních závad, zejména na střechách, proto s potěšením nařizují našemu stavebnímu mistrovi, aby tyto zchátralé stavby prohlédl a vypracoval příkaz k jejich přestavbě a opravě [...]. Dále jsou zde zmíněny opravy bran, vysokých budov a dalších poškozených míst.

⁴ JANDOVÁ, Kristýna: Lovecká kultura a její ozvěny v krajině mikulovského panství za časů prvních Dietrichsteinů – I. část, RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově, roč. 29 (2020), s. 111–122.

nádvoří a na ni navazující slavnostní vstup po takzvaných dlouhých schodech (dodnes dochovaných) kolem nově vybudovaného divadelního sálu do kardinálova apartmánu.⁵ Na západním rondelu byl vystavěn velký altán sloužící jako vyhlídková stavba a pod zámkem se zásadně rozšířily zahrady.

Slibný vývoj panství zbrzdila kardinálova smrt v roce 1636 a velkou ranou pro Mikulov se pak stalo dobytí města a obsazení zámku Švédy roku 1645. Třicetiletou válkou zdevastované panství se snažil obnovit kníže Maximilián II. Dietrichstein (1596–1655) a později jeho syn Ferdinand (1636–1698), jenž se ujal správy rodového majetku po otcově smrti v roce 1655. Kníže Ferdinand Dietrichstein se zasloužil o rychlý hospodářský vzestup svého dominia výstavbou nových dvorů, budováním cest a mostů, podporou obnovy vlnic a panských zahrad. Druhá polovina 17. století je tak zde spojena s rozsáhlou stavební činností, což potvrzují každoroční výpisy o stavu vrchnostenských, církevních i hospodářských staveb a jejich úpravách, pořizované panským hejtmánem a zasílané knížeti Ferdinandu Dietrichsteinovi (1636–1698) do Vídně. Pětatřicet let po ukončení třicetileté války také navíc skončila hrozba tureckého nebezpečí, od 15. století sužující střední Evropu, když po druhém obléhání Vídně roku 1683 byli Turci definitivně odraženi a kraj si mohl vydechnout. To skýtalo množství stavebních příležitostí nejen pro urozené obyvatelé Vídně, kteří si za hradbami stísněného města začali stavět rozlehlé zahradní paláce, ale i pro blízká venkovská panství bohatých rodů, k nimž patřil také Mikulov.

Kníže Ferdinand Dietrichstein, barokní kavalír druhé poloviny 17. století s vysokým společenským postavením, se stal nejvyšším hofmistrem císaře Leopolda I. a byl považován za nejmocnějšího muže u císařského dvora. Proto také význam Mikulova coby centra



Portrét knížete Ferdinanda Josefa Dietrichsteina v oděvu římského vojáka. Kvalitní malba vznikla pravděpodobně v návaznosti na některé z velkolepých barokních představení pořádaných ve vídeňském Hofburgu. Anonym, olej na plátně, přelom šedesátých a sedmdesátých let 17. století. (sbírka Regionálního muzea v Mikulově)

⁵ V 17. století byla jako „dlouhé schody“ označována schodišťová, arkádami otevřená chodba, vedoucí od kašny u britové věže na středním nádvoří směrem vzhůru kolem vstupu do divadelního, později knihovního sálu až dále do kardinálových komnat, později Loveckého sálu a Sálu předků (dnešní Gajdošův sál).



A - veľký altán (západní rondel)
 B - hypotetická pozice malého altánu u skalní brány a hlavní věže
 C - oranžerie



Plán přízemí mikulovského zámku zhotovený v roce 1786 dietrichsteinským stavitelem a zeměměřičem Janem Karlem Hromádkem.

Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 12133, mapa 126.

rodové moci Dietrichsteinů, nadto města ležícího v blízkosti Vídně, logicky vzrostl. Dokladují to i zprávy o čtyřech císařských návštěvách.⁶ O nákladnosti těchto honosných barokních událostí informují četné účty s návštěvami související a instrukce posílané knížetem do Mikulova; o jejich závažnosti pak vypovídá skutečnost, že samotná císařská návštěva si mohla vyžádat i přestavbu objektů, v nichž měli být vzácní hosté ubytováni.⁷

Rozhodující roli v přístupu k rodovému sídlu měla vždy osobní i rodová prestiž majitele. Skrze dobře budovanou rezidenci se kníže jako svrchovaná a pevná ruka ve svém kraji prezentoval nejen vysoce postaveným osobám, ale též poddaným. A Ferdinand Dietrichstein si dobře uvědomoval význam svého města a zámku. Proto se také vedle nezbytných oprav zámeckého objektu a výzdoby jeho interiéru uměleckými díly věnoval modernizaci svého sídla a jeho rozšiřování novými výstavbami.

Velká a malá altana

Fenomén vyhlídkových altánů neboli belvedérů k nám přichází z renesanční Itálie v 16. století. Jedná se o půvabné stavby, které bývají často součástí městského paláce či venkovské vily, položené vysoko nad střechami okolních budov. Podoba vyhlídkových altánů se měnila v závislosti na době, stylu i přání majitele. Renesanční altány bývaly zastřešené zděné stavby s arkádou či velkými okny, často honosně zdobené jak na fasádě, tak v interiéru štukatérskou či malířskou výzdobou. Nejednalo se však o zcela běžné stavby. Staly se odrazem rodové majetnosti a vkusu a měly svým majitelům a jejich hostům poskytovat krásné výhledy do okolní krajiny. Ta sama o sobě hrála v očích renesančního a barokního člověka důležitou roli. Na rozdíl od středověku byla krajina novověku vnímána jako prostředí podmaněné a zcela ovládané člověkem, čímž se též zdůrazňovala jeho důležitost v rámci hmotného světa.

Rozměrově větší altány sloužily také k pořádání slavností, hostin i tanečních zábav. Na renesančních principech se stavěly altány v českém a moravském prostředí ještě po celé 17. století. Dokladem toho jsou četné dochované malostranské altánky pražských barokních paláců. Až ve století následujícím se od zastřešení těchto vyhlídkových objektů začalo ustupovat ve prospěch otevřených prostorných teras.

Také mikulovský zámek byl vybaven vyhlídkovými altány, a to zřejmě již od dob prvních Dietrichsteinů. První zmínka o jednom z nich, o velkém altánu, je z roku 1655, kdy je v urbáři zmíněn špatný stav jeho střechy a stropu.⁸ Tento altán se nacházel v nejvyšším patře západního rondelu nad grotto. Ze skutečnosti, že již v polovině 17. století vyvstala potřeba jeho nutných oprav, lze vyvozovat, že zde už několik let, snad i delší dobu existoval. Jeho stavitelem tak mohl být kardinál František Dietrichstein (1570–1636).⁹

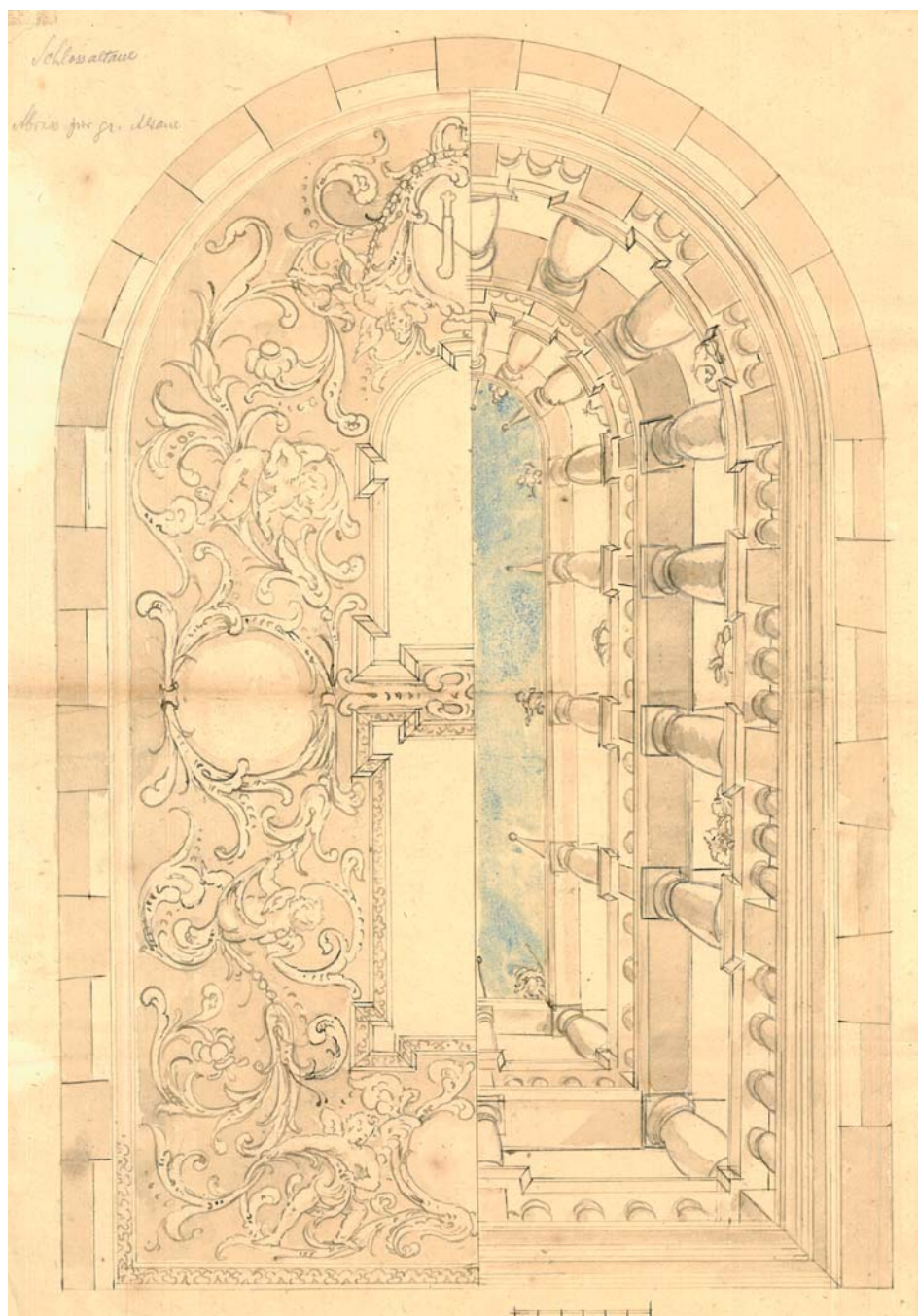
Vzhled altánu předurčila samotná jeho poloha. Byl vybudován na obloukovém půdorysu raně renesančního rondelu, stavitel jej nechal zastřešit a opatřit zděnými arkádami. Altán měl patnáct oblouků arkády a stejně tolik zděných pilířů či sloupů. Zábradlí tvořila kamenná balustráda. Zajímavá stavba na vrcholu jedné z fortifikačních věží bývalé pevnosti musela působit velmi elegantním dojmem a odlehčovala těžkopádnost mohutného

⁶ Mikulov byl navštíven mnoha členy císařské rodiny – návštěva císařovny vdovy Eleonory Mantovské v roce 1670, v červenci roku 1672 přijel císař Leopold I. se svou první ženou Markétou Tereziou Španělskou, v březnu roku 1676 sem zavítala ovdovělá polská královna Eleonora Marie, císařova sestra; další velká návštěva se uskutečnila v roce 1691 za účasti císaře Leopolda I., jeho třetí manželky Eleonory Magdaleny a syna Josefa.

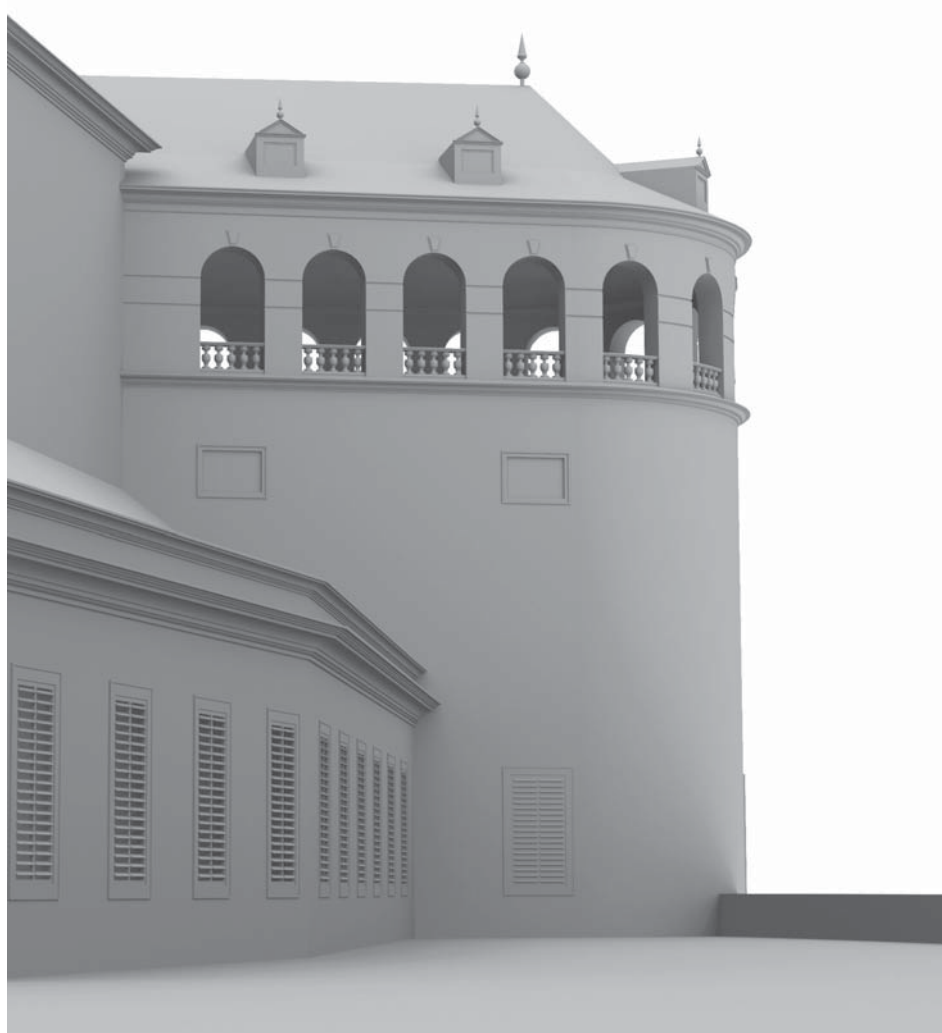
⁷ LUKÁŠOVÁ, Eva: Zámecké interiéry. Pohledy do aristokratických sídel od časů renesance do doby první poloviny 19. století, Praha 2015, s. 45.

⁸ Moravský zemský archiv v Brně, fond G 371 (Novotný Jaroslav, PhDr.), Opisy moravských urbářů, inv. č. 314, karton 7.

⁹ Přisouzení stavby velkého altánu kardinálu Dietrichsteinovi je pravděpodobné, ne však jisté. O jeho výstavbě nebyly dosud nalezeny žádné záznamy.



Jeden z návrhů stropní výzdoby velkého altánu z roku 1689 od neznámého mistra. Kresba představuje dvojitý návrh. Na levé straně je varianta provedení štukové ornamentální dekorace se zrcadly a knížecím erbem, vpravo pak freska s pohledem do nebe orámovaným iluzivní architekturou, tvořenou dvěma patry arkád s toskánskými sloupy a balustrádou završenou sochami a jehlany. (sbírka Regionálního muzea v Mikulově)



Hypotetický 3D model velkého altánu vybudovaného na západním rondelu, v pohledu od severu (autor František Zelinka). Na vedlejší straně je fotografie západního rondelu v současné době ve stejném pohledu (foto František Zelinka). Strukturu oblouků lze vyvodit z fotografií ze šedesátých let minulého století, na nichž je zřetelná zazděná arkáda. Umístění a počet jednotlivých oblouků odpovídá i plánu návrhu stropní výzdoby velkého altánu z roku 1689 (viz předchozí strana).

rondelu. Rozměry luxusního altánu – 19 × 9 metrů – byly úctyhodné, a splňovaly tak potřeby společenského sálu. Kvůli lehké zděné konstrukci arkád nebylo možné vystavět pravou cihlovou klenbu, nahradil ji tedy strop či nepravá klenba ze dřeva, nahozená vápennou omítkou. To potvrzuje historička Dobromila Brichtová na základě zpráv o opravách „velké altány“ v osmdesátých letech 17. století, v nichž se zmiňuje pořízení rákosu a dřevěných latí na nový strop vyhlídkové stavby.¹⁰

¹⁰ BRICHTOVÁ, Dobromila: „Altana“ zámku v Mikulově – několik zjištění ke stavební historii, RegioM. Sborník regionálního muzea v Mikulově, roč. 2012, s. 34–42.



Do velkých oprav altánu se ve druhé polovině 17. století pustil kníže Ferdinand Dietrichstein. S výzdobou interiéru stavby pomáhal Ferdinandovi jako umělecký poradce valtický kníže Jan Adam Ondřej z Liechtensteina, jenž byl manželem Dietrichsteinovy dcery Erdmundy. Opravený a reprezentativně dekorovaný vyhlídkový prostor sloužil až do roku 1719, kdy byl při požáru zámku zničen. Přestavbou na společenský sál „velká altána“ zanikla.

Po velkém altánu tak zůstal pouze jeho název, který však byl po roce 1719 přiřazen jinému prostoru – velké východní terase položené na arkádách, nacházející se na opačné straně zámku. To však archivářům v 19. století způsobilo při třídění materiálů ke stavební historii zámku značné problémy a vyvolalo řadu pozdějších zmatků.¹¹

¹¹ Václav Richter zmiňuje výstavbu altánu u východního křídla a datuje ji do dob knížete Ferdinanda. Viz: RICHTER – KRSEK – STEHLÍK – ZEMEK, c. d., s. 160. Dobromila Brichtová však zjistila, že archivní materiál z druhé poloviny 17. století věnující se velkému altánu se týká nikoliv východní terasy, ale západního rondelu. Viz: BRICHTOVÁ, c. d. Východní terasa na arkádách nemůže být totožná s velkým altánem zmiňovaným v 17. století – na základě uskutečněného výzkumu bylo zjištěno, že terasa je až mladšího data.

Kromě velkého altánu Dobromila Brichtová připomíná také existenci malého altánu, jenž plnil podobnou funkci jako ten velký. První zmínky o *kleine althana* se objevují 9. července 1682, kdy zámecký správce Tobias Rössner podává knížeti Ferdinandovi zprávu o nutných krocích k záchraně této stavby a konstatuje, že altán bude zajištěn, dokud nedojde k nezbytným opravám.¹² Z textu vyplývá, že objekt již nějakou dobu stojí, nejedná se tedy o novostavbu. Problém spočíval pravděpodobně v zanedbané údržbě stavby, která byla více než jiné části zámku vystavena nepřízní počasí. V dalších dopisech mezi knížetem a hejtmánem¹³ jsou velmi často oba altány zmiňovány současně, jejich obnova tedy zřejmě probíhala souběžně.

Jistě zajímavá je poznámka zámeckého správce v jednom z dopisů, že *zámku v Mikulově dávají vyniknout dva podivuhodné altány, věž a stará zbrojnice nad mramorovým sálem*.¹⁴ Je tedy zřejmé, že oba altány v 17. století dodávaly mikulovskému sídlu jedinečnost.

Dne 11. března 1686 se o malém altánu, *postaveném na pilířích nad zámeckou zahradou*, mluví po několika letech znovu, a to v dopise nového správce Johanna Gruebera. Ten informuje knížete o stavu dosud nevyužitého stavebního materiálu nakoupeného před lety k opravám altánu, který je nachystán a už dlouhou dobu uložen ve Zwingru (něm. výraz pro parkán).¹⁵

Na novoroční svátek 31. prosince 1686 si kníže Ferdinand nechal správcem panství zaslat do Vídně výpis oprav všech vrchnostenských budov za předchozí rok. O malém altánu správce uvedl: *Malý altán, pokrytý plechem, je nově postavený a až na dlažby, štuk a osazení balustrády dokončený*.¹⁶ Na důležitých opravách, včetně opravy plechové střechy, se tedy hbitě pokročilo. Struktura stavby byla zajištěna a pokračovaly další práce. Na jaře následujícího roku se přistoupilo k dekorování interiéru a kníže nařídil správcí kamenné sloupy opatřit mramoráží.¹⁷

Díky korespondenci mezi knížetem a zámeckými správci je možno udělat si poměrně konkrétní představu o vzhledu tohoto altánu. Byl vybaven kamennými sloupy s barevnou malovanou mramoráží, balustrádou, cihlovou dlažbou a vápennými omítkami, které měly být dekorovány. Ohledně vnitřní výzdoby byl kníže opět v kontaktu s valtickým knížetem

¹² Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 34. *Das kleine Altanel ober dem Schlossgarten vermahme doch, Weillen solches Spätlich Aussicht, undt kienftig völlig mues gebawet werden, Inmütels den Kranzen unten mit Laden herumb zuekleyden.* (Malý altánek nad zámeckou zahradou je zamýšlen výhledově a do budoucna zcela vystavět, kromě toho je třeba věnec ve spodní části zakrýt latěmi.)

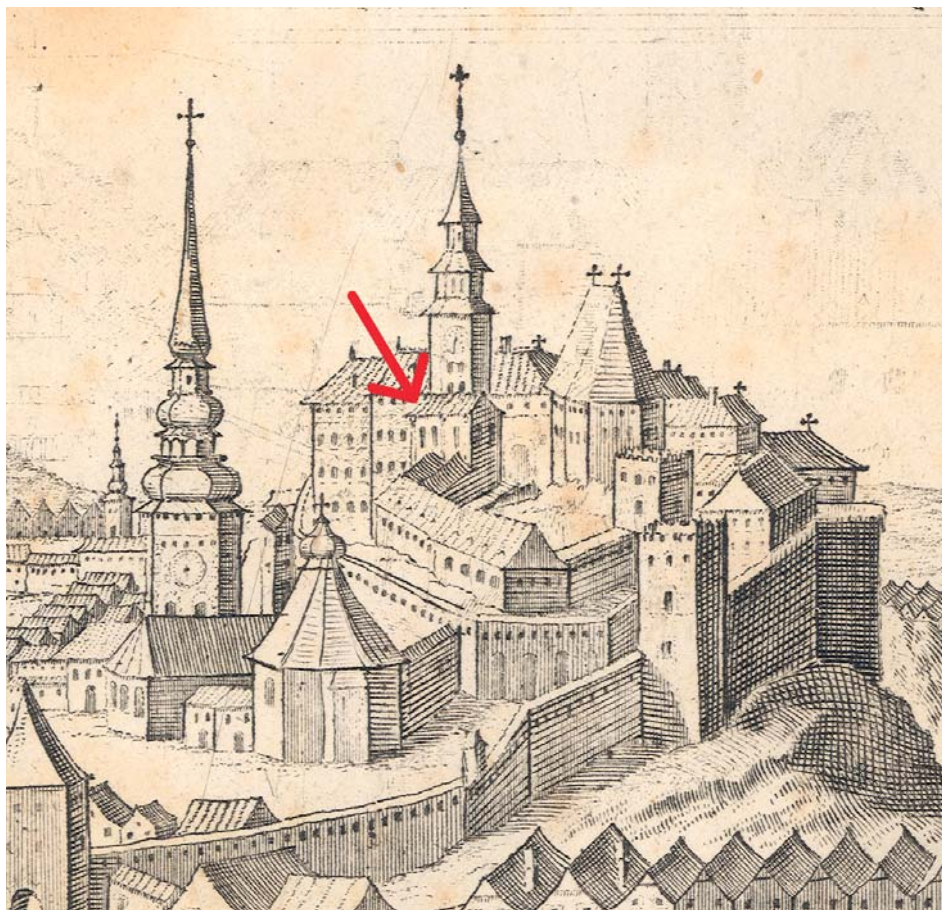
¹³ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8175, folio 38. V popisu knížecích staveb z roku 1686 jsou oba altány uvedeny na stejné straně, pod čísly 1 a 3.

¹⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8175, folio 43. *Das Schloss zue Nicolspurg, sonderlich die 2. Althanen, der Thurn und die alte Rüst Cammer über des Marmorsteinenen Saal haben es hochstand vennöthen.*

¹⁵ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8175, folio 38. *Die Althana, so gegen dem Schlossgarten auf dem Pfeiler stehet, ist höchstnöthig zue Bawen, das Holtz, undt Sailen auch würklich verhanden, undt weillen es schon etliche Jahr im Zwinger liget, zue besorgen daß es nit mangel leide.* (Altán stojící na pilířích proti zámecké zahradě je třeba vystavět. Dřevo a sloupy jsou k dispozici, ale protože už roky leží ve Zwingru, je třeba zařídit, aby nebyly poškozeny). Důvodem opoždění oprav se stalo druhé obléhání Vídně Turky roku 1683, kdy byl kníže zaměstnán povinnostmi u dvora, navíc mikulovské panství v ne příliš velké vzdálenosti od hlavního města bylo také ohroženo, řešily se proto závažnější záležitosti.

¹⁶ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8175, folio 44. *Die Kleine Althana, so mit blech bedakhet, von neuen aufgesetzten, undt bis auf des Pflaster, Stucator, undt einsetzung den Paluster fertiget.*

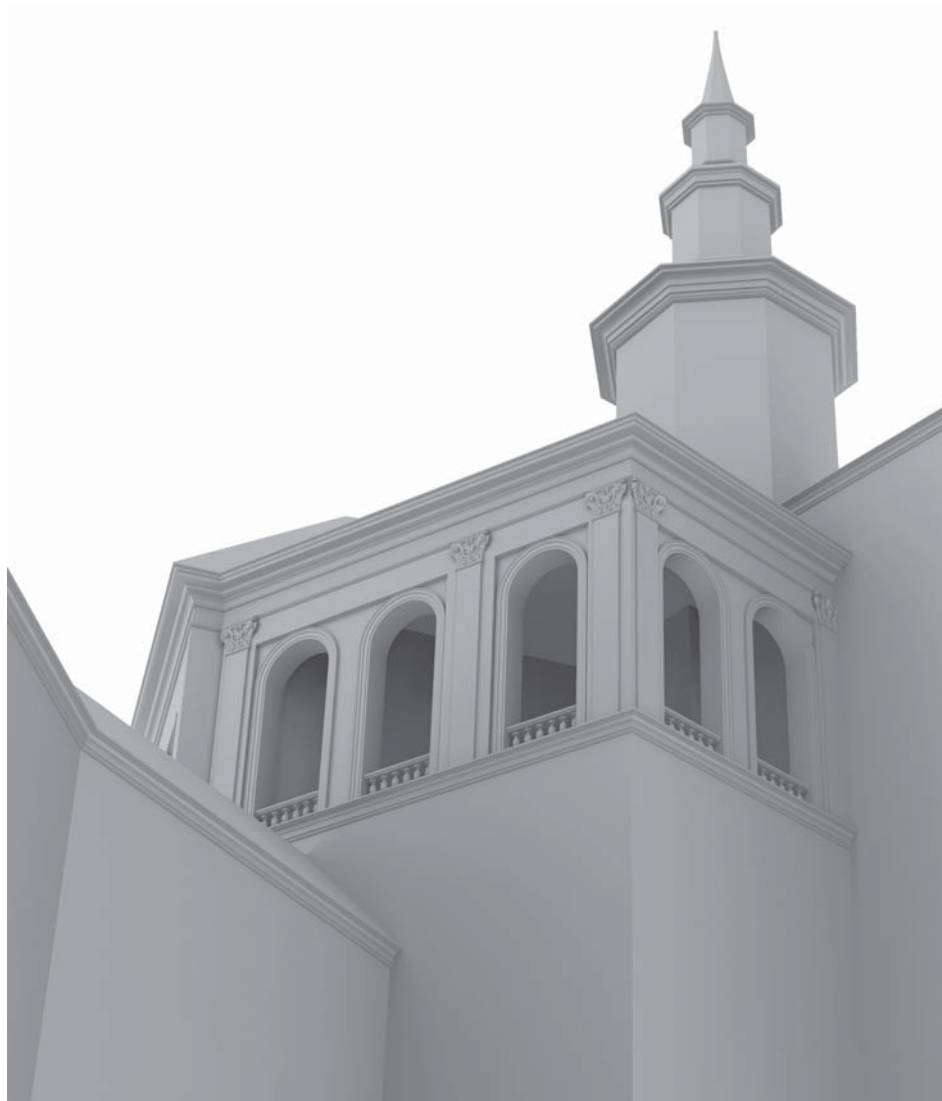
¹⁷ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 55. *Was Eüer Hochfürst gnd Vnter 23. Marty wegen Marmelirung der Sailen, undt Paluster in den Kleinen Althana wie auch weg anstreichung des Tachs auch den Ball Haus gdigst befehlen, das wirdt geschech[en].* (Co Vaše knížecí milost dne 23. března nařídila ohledně mramorování sloupů a balustrády v malém altánu, stejně jako nátěr střechy na míčovně, bude provedeno).



Pohled na mikulovský zámek od severu na výřezu veduty od B. Dennera ze sedmdesátých let 17. století. Před hlavní věží stojí budova s velkými okny či oblouky, pravděpodobně malý altán opravovaný knížetem Ferdinandem Josefem Dietrichsteinem. (sbírka Regionálního muzea v Mikulově)

Liechtensteinem, jenž mu radil ohledně štukové výzdoby stěn a stropu. O tom zpravuje dopis ze dne 7. srpna roku 1687, kdy píše kníže Dietrichstein do Mikulova: *Pokud jde o malý altán, může se udělat návrh, který by měl kníže (Liechtenstein) považovat za nejlepší. Uvažuje se to tom, že by se měl udělat štuk pouze v basreliefu, protože vysoký štuk je těžký, není tak trvanlivý a časem opadá. Část uprostřed zůstane prázdná, dokud sem nepřijde malíř a nenamaluje sem něco ve formě fresky.*¹⁸ Do poznámky v dopise kníže

¹⁸ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 65. *Was die kleine Althana anbelangt, so kan der Junige Ris gemacht werden welches den Fürst für den besten halten möchte, undt hielten dafür, das der Stuken nur die di bahso relievo sein solle, dan wan an den Stokator die Arbeith gar hoch heraus kommt, so ist sie schwer, fallet mit der Zeit herunter es ist nicht so beständig, der Theil in der mitten bleibt Rorh ausgewerten, bis ein Mahler einmahl hierkomt al fresco was hin einzumahlen. Přípisek: 30 R scheint vill zusein, Weillen das Spatium klein, um wan die Arbeith mit erhaben kennt so wierd er wohl etwas wenigen nohmen, andiert mit Ihne so gutt Ihr könnet. V té době se umění štuku výrazně proměňuje a dosud hutný, vysoko modelovaný manýristický styl je nahrazován jemnějšími reliéfy. Důvodem rozhodnutí knížete ovšem může být rovněž umístění štuku do polo-interiéru, který je částečně vystaven povětrnosti.*



Hypotetický 3D model malé altany (autor František Zelinka) a na vedlejší straně současný stav téhož prostoru při pohledu ze středního nádvoří (foto František Zelinka)

Ferdinand poznamenal, že by nechtěl za tuto malířskou práci zaplatit více než 30 zlatých, protože místo je malé, navíc i tato suma se mu zdá být vysoká.

V následujících dvou letech se na malé altaně příliš práce nevykonalo. Ještě v roce 1689 nebyla provedena štuková dekorace, nad čímž se 6. června téhož roku správce Johann Grueber rozhořčuje. Referuje knížeti o tom, že u Liechtensteinů ve Valticích zrovna není přítomen žádný štukatér, který by práci dokončil.¹⁹ O dva týdny později je ale už

¹⁹ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8374, folio 12. *Zu Feldsburg ist der zeit kein Stukator, dan ich hette sonst die kleine Altana schon Langst verfertigen lassen, so Blos wegen Mangl desen nicht geschehen kan!*



vše jinak. Dne 20. června Grueber píše knížeti do Vídně o tom, že štukatér si s sebou do Mikulova vzal návrh výzdoby malé altány, na němž je napsáno č. 3, a kníže Liechtenstein jej schválil.²⁰ Ferdinand na jeho dopis odpovídá o dva dny později a informuje, že štukatér dostal zapláceno za výzdobu obou altánů 90 zlatých a čtyři vědra vína; navíc dostane další dvě vědra vína, dvě vědra piva a chléb a bude moci využívat pokoj na zámku. K tomu se mu ještě zajistí štukatérský drát a sádra, což bude stát dalších 100 zlatých. Nakonec si

²⁰ Moravský zemský archiv v Brně Fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov) inv. č. 8374, folio 14. *Den Abris von den kleinen Althana hat er mit genommen, ich habe derauf geschrieben N3 placet, welchen ihre hochfürst gnaden von Liechtenstein approbbirt haben.*

kníže povzdechl, že tedy konečně bude vše uděláno.²¹ Mimo vyčíslení nákladů za materiál a odměnu pro mistra štukatéra je v dopise napovězena také důležitá informace o tom, kde altán stojí – řeč je zde o „dvou altánech vedle brány“, snad tedy o velkém poblíž brány nad židovským městem a malém poblíž skalní brány ústící do jižního nádvoří.

Zprávy o malém altánu v následujících letech utichají. Pravděpodobně však byly práce dle návrhů stavitele pracujícího pro valtického knížete dokončeny a snad i freska ve středním štukovém zrcadle na stropě provedena. Důležitou otázkou stále zůstává, kde tato pozoruhodná stavba stála. V korespondenci mezi Mikulovem a Vídní je toto naznačeno jen náhodně, jelikož správce ani kníže nemuseli umístění stavby zmiňovat. V současnosti, když už objekt tři století nestojí, je složitější polohu altánu upřesnit. Určité indicie ji však naznačují. Z výše zmíněného dopisu knížete Ferdinanda víme, že altán stál v blízkosti brány. List zámeckého hejtmána zas upozorňuje na malý altánek nad zámeckou zahradou. Seznam nově postavených či opravených staveb z 28. února 1690 popisuje různé části zámku a jejich úpravy, které proběhly v poslední době. Zmíněn je malý přístřešek vedle kaple, pokrytý taškami. Ty musely být odstraněny, protože dřevo pod nimi bylo shnilé.²² Místo by odpovídalo popisu v blízkosti brány a výhledu do zahrady, nicméně malý altán byl pokryt plechem.²³ Přesnější údaj zachycuje až výpis tesařských prací z roku 1707. Dne 28. prosince dostali tesaři zapláceno za hrážděnou příčku u altánu vedle kaple (!).²⁴

Detailnější lokalizaci altánu nám může osvětlit veduta města Mikulova dle předlohy od Franze Wohlhaubtera. Její tři provedení z let 1673–1675 od rytců Melchiora Küssela, Tobiasa Sadelera a B. Dennera ukazují zámek ze stejné strany od severu, z Kozího hrádku. Zámek je na všech vyobrazeních, až na drobné detaily, téměř identický. Před hlavní věží, v níž je rovněž umístěna zámecká kaple, stojí vysoká budova, opatřená – v závislosti na provedené kvalitě rytiny – čtyřmi nebo pěti velkými oblouky. Nejlépe je stavba čitelná na vedutě neznámého rytce B. Dennera. Struktura na obdélníkovém půdorysu s nízkou italizující střechou je na fasádě členěna třemi vysokými sloupy s hlavicemi, případně plasticky provedenými pilastry. Trojice velkých oken či oblouků je otočena k městu, dvojice na kratší straně je otevřena k budově mramorového sálu s vysokou sedlovou střechou.²⁵ V těsné blízkosti se nachází brána do vnitřního nádvoří, snad ještě vybavená dřevěným mostem. Sadelerův prepis veduty z roku 1675 ukazuje tuto stavbu se třemi velkými oblouky se sloupy mezi nimi. Mohlo by se skutečně jednat o malý altán zmiňovaný v korespondenci knížete Ferdinanda Dietrichsteina? Vysoko postavená stavba jistě skýtala okouzlující výhled na severní a východní část města a zámku i do části zámeckých zahrad. Snad byla součástí knížecích či císařských pokojů a nabízela odpočinkový a rekreační prostor.

²¹ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8374, folio 15. *Der stokator hat für beede Altana wo Thor begehert und 4 emer wein, habe ihme 90 R 2 emer wein, und 2 emer Bier, und des brod wie auch im zimerl in schloss officirt doch des er den gibts und tradt selbsten hierzue hergeben solle, er stehet noch auf 100 R er wierd aber entlich wohl darein conscetungen.* (Štukatér má zapláceno za oba altány, kde je brána. Zaplatil jsem mu 4 vědra vína a 90 zlatých. Napsáno ve Vídni 22. června 1689.)

²² Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8175, folio 74. *Neben der Cappeln ist ein kleines Tachel mit Zigel gedeckter welliches Völlig ab Zue Tragen, Vndt wiederumb Von Newen, Weillen das Holtz Werkh darunter Verhault, gemacht werden muß.*

²³ Výše zmíněná stříška je spíše nějaký dřevník.

²⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond G 140 (Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 2066, folio 87. *Den 28 December vor die ziemerlaith zu einer Riegl Wandt bey der Altan neben der Kabellen 7 lange schliesen, 14 Niedten, 7 Scheiben, 7 zwerg schliesen haben gewogen 3, 6.- (28. prosince [1707] pro tesaře za jednu hrážděnou příčku u altánu vedle kaple 7 dlouhých svorek, 14 nýtů, 7 desek, 7 příčných svorek dáno 3 zl. 6 kr.)*

²⁵ Mramorový sál byl název pro pozdější Sál předků, vzniklý po požáru v roce 1719. Dnes se sál nazývá Gajdošův. Dále byl rovněž označován jako malovaný sál, horní velký sál, rodinný sál.

Jako zajímavé se jeví i zmínky o malé altáně²⁶ z doby po velkém požáru roku 1719, kdy původní stavba mizí a je nahrazena novou, dosud dochovanou otevřenou terasou s balustrádou a erbem Waltra Xavera a jeho ženy Karoliny Proskovské z Proskova. Jako „malá altána“ byla tato terasa tradičně nazývána až do první poloviny 20. století.

Zámecká oranžerie

Móda pěstování subtropických rostlin byla v období renesance zálibou urozené vrstvy společnosti; renesance se vracela k antické tradici – v umění i mytologii. Řadu symbolických rostlin antické doby renesanční společnost přejala a jejich prostřednictvím vyprávěla dávné příběhy. V rukou šlechty se tak rostliny stávaly nejen luxusním zbožím, ale rovněž symbolem rodové reprezentace a starobylosti, mnohdy imaginárně odkazující až do dob antického Říma. Mezi ně patřily fíkovníky, granátová jablka, vavříny a v neposlední řadě citrusy. Především pomeranče a citrony byly ztotožňovány se zlatými jablky, která věnovala bohyně Gaia jako svatební dar Diovi a Héře coby symbol lásky, věčného mládí, plodnosti, nesmrtelnosti. Héra nechala stromky přenést do zahrady strážené Hesperidkami, a ukryla je tak z dosahu lidí.²⁷ Jedním z dvanácti úkolů Eurysthea pro bájněho hrdinu Herkula bylo pak přinést tři zlatá jablka ze zahrady Hesperidek. Tím, že Herkules jablka získal, se jako člověk přiblížil bohům. Stejně tak se cítili i panovníci a bohatá šlechta, která citrusové plody pěstovala ve svých zahradách jako důkaz své výjimečnosti. Tam se také umísťovaly sochy Herkula, jenž se stal zosobněním božské síly a moci. Jistě i proto byla v mikulovské zámecké zahradě na nové fontáně zbudované mezi lety 1652–1654 postavena socha Herkula, vytvořená italským sochařem Francescem Salou.²⁸

Do našich zemí se dostalo pěstování subtropických rostlin v době vlády Habsburků. Exotické rostliny však v našich podmínkách nepřežijí zimu, proto byly v chladných měsících ukládány do chodeb, sklepů či jiných nepromrzajících prostor. Později se začaly k tomuto účelu stavět samostatné budovy zvané oranžerie, kam se rostliny zasazené do přenosných dřevěných nádob na zimu přenášely. Pokud byly rostliny zasazeny přímo v zahradě, stavěla se kolem nich rozebíratelná dřevěná konstrukce, která se vytápěla. Z moravského prostředí jsou v 17. století doloženy takovéto rozebíratelné konstrukce při zámcích v Lednici a Kroměříži. První zděnou oranžerii nechal v Praze vybudovat císař Rudolf II. v roce 1601.²⁹ Stála v královské zahradě v blízkosti Lvího dvora.

V období baroka se stala vzorem pro budování zahrad a zahradních staveb Francie se svým středobodem v zámku Versailles z doby francouzského krále Ludvíka XIV. Jeho nová velká oranžerie, vystavěná mezi lety 1684–1686 dvorním architektem Julesem Hardouinem-Mansartem, byla vybavena prostorem s kruhovou kašnou v ose vstupu do objektu a ornamentální výsadbou (*parterre de l'orangerie*) – zde se v létě rostliny citrusů v kbelících vystavovaly na odív hostům dvora. Ostatní evropská šlechta tento model ráda napodobovala. Mimo praktickou funkci tak začaly oranžerie zastávat i funkci reprezentativní, proto byly též nákladně zdobené.

²⁶ RICHTER – KRSEK – STEHLÍK – ZEMEK, c. d., s. 179.

²⁷ KŘESADLOVÁ, Lenka: Exotická krása v Květné zahradě v Kroměříži [online přednáška]. Dostupné na <http://www.nczk.cz/novinka/exoticka-krasa-v-kvetne-zahrade-v-kromerizi-on-line-prednaska> [cit. 25. dubna 2023].

²⁸ ZELINKA, František: Podoba mikulovské zámecké zahrady v 17. století, RegioM. Sborník Regionálního muzea v Mikulově, roč. 30 (2021), s. 65–94.

²⁹ KŘESADLOVÁ Lenka – LETÁ, Michaela – FETTEROVÁ, Dagmar – JANÁL, Jirí: Historické oranžerie a sbírkové skleníky na území ČR, jejich typologie a památkové hodnoty. Specializovaná mapa s odborným obsahem [online]. Dostupné na https://ubz.zf.mendelu.cz/wcd/w-zf-ubz/projekty/naki-dg18p02ovv007/nmap-historicke-oranzerie/nmap04_historicke_oranzerie-popis_metod_a_vysledku.pdf [cit. 25. dubna 2023].

Pěstování citrusů má v Mikulově dlouhou tradici. První informace o existenci „vlašského ovoce“ v zámecké zahradě udává urbář z roku 1629, tedy z doby kardinála Františka Dietrichsteina.³⁰ Je však možné, že už jeho otec svobodný pán Adam Dietrichstein pomerančovníky v Mikulově pěstoval. Plody citrusů se již objevovaly v jídelníčku panstva a bývaly nabízeny vzácným návštěvám. Zmínka o pomerančích a tehdy vzácných tulipánech se nachází již v dopise zaslaném Adamovi z Vídně jeho správcem Andreasem Hirschem v dubnu roku 1579.³¹

Jisté je, že v mikulovské zámecké zahradě již před výstavbou velké oranžerie fungovaly prostory, kam se exotické rostliny v chladných měsících ukládaly. V hlavní ose dolní zahradní terasy na severní straně stály dvě pozdně renesanční stavby, letohrádky s plechovou střechou a průchodem uprostřed. V polovině 17. století je placen italský sochař a štukatér Francesco Sala za štukovou dekoraci v interiéru těchto dvou objektů.³² Později jsou zmiňovány jako zahradní domky nebo stará oranžerie – právě ony tedy v první polovině 17. století plnily funkci k ukládání středomořských rostlin. Po čase však přestaly prostorově vyhovovat a kníže Ferdinand Dietrichstein se rozhodl pro zcela novou stavbu.

Výstavba mikulovské oranžerie probíhala ve dvou fázích – vlastní stavba byla provedena za knížete Ferdinanda Dietrichsteina, znalého barokní architektury, kterou studoval v Itálii během své kavalírské cesty, o výzdobu interiéru se postaral až Ferdinandův syn kníže Leopold. Nejstarší zmínku o oranžerii lze zachytit v dopise zámeckého hejtmána Johanna Gruebera knížeti Ferdinandovi ze dne 4. června roku 1686.³³ Z textu je patrné, že kníže má již zhotoven plán, dle kterého se má oranžerie stavět. Zároveň je zřejmé, že přestože oranžerie ještě nestojí, nacházejí se zde již „krásné stromy“, jež potřebují ochranu před zimou. Původní letohrádky, které plnily svou funkci pro přezimování exotických stromů, musely tedy sloužit k jejich ochraně ještě i v tomto čase. Zajímavá je v dopise rovněž informace o Grueberově návrhu pořídit nové kyblíky pro stromky a natřít je červenou a zlatou barvou, což jsou rodové barvy Dietrichsteinů.

O dva týdny později píše správce knížeti znovu a referuje o dostatku materiálu a financí pro projekt. V srpnu se mělo v práci dále pokračovat, avšak stavba byla odložena na jaro příštího roku kvůli nezbytným přípravám.³⁴ Důležité bylo především stavební dřevo, které se bralo z lesů u panství Lednice. *Zmíněná oranžerie jistě nebude v zahradě nevzhledná, a pokud nebude kazit vzhled altánu zespodu, bude muset být zeď opatřena i fasádou...*, dodává Grueber s náznakem otázky na knížete.³⁵ Fasáda měla stylově navázat na starší letohrádky a propojit se s nimi. Správce rovněž doporučuje vystavět nad hlavní římsou parapetní zeď, aby nebyla ze zahrady vidět střecha objektu. Rovněž dodává, že se

³⁰ ZELINKA, c. d.

³¹ Moravský zemský archiv v Brně, fond G 140 (Rodinný archiv Ditrichštejnů Mikulov), karton 442, složka Andre Hirsch, folio 2.

³² Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8367, folio 13. *[...] la Sponzedela deli doi Casini [...]*.

³³ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8367, folio 71. *Musím tímto Vaši knížecí milosti sdělit, zda mám ještě letos pokračovat ve stavbě nové oranžerie podle Vašeho stanoviska a nákresu, který jsem předložil 29. května, protože čas běží a bylo by na škodu krásným stromům, kdyby trpěly. Nebylo by také špatné udělat nové kyblíky, které by získaly barvu červené, a natřít okraje na žluto.*

³⁴ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 42. *Vaši milosti hlásím, že na stavbu je toho určitě dost, i když oranžerie už byla odložena na příští rok. Mezitím budeme muset také počkat na zimu, abychom mohli práce dokončit a získat tak materiál, abychom mohli na jaře začít.*

³⁵ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 42. *Das besagte Pomerantschen Haus wird hoffentlich den garthen keine Vnzier sein, undt wird es auch der Althana von Vnten heraus die Vista nicht gahr behohnen [...], wirdt die mauer nothwendig auch ein Frontispicin bekommen müssen [...].*

tato zeď postaví s ozdobnými sloupky (což bude stát více peněz), takže bude vypadat jako sousední zahradníkův domek.³⁶

Hned 3. března 1687 se správce Grueber pustil do práce. Píše knížeti o postupu prací. Začal bourat starou bránu (dveře?) a voliéra pro okrasné ptactvo a po této demolici, jakmile skončí zima, bude pokračovat ve stavbě nové oranžerie. Postupem času se objevují problémy, o nichž se kníže nadále dovídá ze správcových dopisů. Prvním z nich jsou obavy knížecího zahradníka, který si myslí, že stavba oranžerie zabere mnoho místa a poškodí staré letohrádky natolik, že budou ohroženy i krásné pomerančovníky. Dalším je Grueberova starost, že zvolené místo je pro oranžerii malé – správce si představoval stavbu větší. Do třetice jsou opět zmíněny letohrádky, jež budou v celkové zástavbě vypadat nadbytečně.³⁷ Grueber však záhy přišel s řešením a píše knížeti: *Nyní jsem se na věc podíval se zednickým mistrem a zahradníkem a pečlivě ji zvážil. Nakonec jsem zjistil, že kdyby měl zahradník jiný byt a kdyby se jeho vlastní místnost a čtyři další části spojily dohromady a kdyby se vnější stěna (fasáda) prodloužila přes polovinu prostoru směrem k altánu, jak je znázorněno na jiném půdorysu, pak by se zdálo, že by z toho vznikl krásný dům.*³⁸ A tato informace přesvědčila knížete, aby prvotní návrh změnil. Na místě starších staveb začala vznikat dlouhá budova, která byla zároveň oranžerií, voliérou a bytem pro zahradníky. Na severní straně se napojila na zde stojící altány, čímž se stavební kompozice spojila do velkého písmene L. *Obydlí zahradníka by se dalo postavit do přízemí, a přesto by bylo zapotřebí méně materiálu a nákladů než v prvním návrhu, takže by se pomocí druhého daly pod jednu střechu umístit dvě budovy,*³⁹ vysvětluje Grueber. První návrh počítal pravděpodobně s dalším patrem pro byty zahradníků, přičemž oranžerie neměla být tak dlouhá.

Dne 4. dubna 1687 hejtman referuje knížeti, že *již byla postavena místnost pro zahradníková knechta a voliéra, která byla zhotovena stejným způsobem a s malými náklady, takže bude v zahradě spíše na okrasu.*⁴⁰ Voliéra pro pěvce patřila k vybavě zámecké zahrady již dříve, ale pravděpodobně stála v cestě stavbě oranžerie; nyní byla tedy začleněna do celé kompozice budovy. Kde původně nová voliéra stála, není jisté, možná však ve třech jižních obloucích oranžerie, které byly od hlavních prostor odděleny vnitřní příčkou a jsou dodnes dochované. Později byla tato voliéra přeměněna na grottu.⁴¹

Pomerančové stromky v dřevěných malovaných kbelicích se každé jaro vynášely ven do zahrady, kde byly rozmisťovány dle velikosti stromků a vzhledu kbelíků, a dynamicky rámovaly cesty a broderiové partery zahrady. V létě prázdný sál oranžerie jistě sloužil jako altán, v němž se panstvo mohlo skrýt před ostrým sluncem. V zimních měsících, když se stromky přenesly opět dovnitř, se v oranžerii topilo. Správnou teplotu zajišťovala dvojice

³⁶ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 42. [...] *das man das Tach Werkh nicht sehe, vndt wirdt es eben nit vil mehr kosten, wand auch mit Zier Saülen gemacht wirdt, damit es eine gleichheit mit dem Gartner haus habe [...].*

³⁷ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 52.

³⁸ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 52.

³⁹ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 52.

⁴⁰ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 54.

⁴¹ Za knížete Leopolda byla po roce 1700 v místě voliéry vybudována grotta, jako třetí v pořadí v zámeckém areálu. O její štukatérskou výzdobu se postaral mistr Giacomo Antonio Corbellini, významný barokní italský štukatér. Zmíněné tři jižní oblouky jsou dodnes v zahradě dochovány spolu se čtvrtým obloukem, který již do grotty nepatřil. V místě jsou patrné mohutné vápencové skály, na nichž stojí celý zámek. Skála byla pravděpodobně v baroku využita jako součást dekorace grotty, případně ještě dále štukatérsky vylepšena. Jako grotta jsou tyto tři oblouky tradičně pojmenovány ještě ve stavebních plánech z první poloviny 19. století.

kachlových kamen na každé straně místnosti. Pro lepší ohřev sálu byla kamna pravděpodobně navzájem propojená rourami z pálené hlíny umístěnými pod podlahou.⁴²

Estetické ztvárnění oranžerie mělo rozhodující vliv na celkovou podobu zahrady. Především pak dlouhá fasáda, která měla zcela přeměnit a rytmizovat zahradní prostor. Proto bylo třeba budovu stavět přesně dle zhotoveného návrhu, byť některé části stavby nevyžadovaly potřebu velkých oken, jako například byty pro zahradníky.⁴³ Budova měla působit jednotně, aniž by bylo na první pohled vidět, co se nachází za okny a zdmi fasády.⁴⁴

Správce Johann Grueber rovněž uvažoval nad střechou oranžerie. Rozhodoval se mezi střechou pultovou a sedlovou. Druhá z variant by mohla mít za následek protékání dešťové vody a podmáčení zdí zámku i oranžerie. Proto byla zvolena první varianta.⁴⁵ Potřeba jednoduché pultové střechy byla tím nejlepším řešením, jelikož odváděla dešťovku jedním směrem, a to do zahrady. Krov byl pokryt šindelem a natřen červenou olejovou barvou, stejně jako ostatní střechy zámku v té době. Hejtman se v dopise dotýká i nově stavěného bytu zahradníka v oranžerii. Do té doby, než byl hotov, musel zahradník využívat k bydlení jiné prostory.⁴⁶

Výpis z konce roku 1687, jímž správce informoval knížete Ferdinanda o tom, co bylo uděláno, již sděluje, že oranžerie v zámecké zahradě spolu s bytem zahradníka, místností zahradníkova pomocníka a voliérou je zcela postavena.⁴⁷ O rok později bylo do voliéry dodáno různé zpěvné ptactvo jako stehlíci, pěnkavy či „podivuhodní kanárčí“.⁴⁸

Nakonec kníže Ferdinand buduje novou oválnou kašnu uprostřed dolní zahradní terasy, přímo před vstupem do oranžerie.⁴⁹ Osové propojení nové fontány a oranžerie nebylo náhodné – je zde zřejmá přímá návaznost na francouzské *parterre de l'orangerie*, kam bývaly v teplejších měsících vynášeny stromky citrusů, aby lemovaly cesty a těšily se obdivu panstva.

Po roce 1688 zprávy o oranžerii mizí, aby se objevily až na samotném konci 17. století, kdy se do dalších úprav a vylepšení stavby pustil mladý a houževnatý kníže Leopold Ignác Dietrichstein spolu se svým francouzským uměleckým poradcem Jeanem Trehetem.

Vzhled oranžerie nám demonstruje výkres od dietrichsteinského architekta Johanna Phillipa Jöendla z roku 1833. Budova oranžerie byla jednoduchá, přibližně 80 metrů dlouhá stavba s obloukovými okny po celé délce, s mírně vystupujícím ústředním rizalitem. Okna po obvodu rámoval plastický štukový profilovaný pás. Fasádu zdobila pásová

⁴² Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 54. J. Grueber sděluje: *Jakmile to počasí dovolí, vynesu pomerančovníky ven. Také budu pracovat na oranžerii a nechám ji dokončit podle knížecího záměru a bude dobré do ní umístit dvojce kamna, ale budou se muset obložít cihlami, jinak ji (oranžerii) nebudou (zahradníci) moci vytápět.*

⁴³ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 54. J. Grueber sděluje: *Místnost zahradníka by neměla být vyšší, než vyžaduje potřeba a proporce, ale okna se musí vyrovnat, aby zahrada měla krásný vzhled, za tím účelem objednáám dnes skleněné tabule z Neustadtu.*

⁴⁴ Tomuto principu se říká barokní dualismus.

⁴⁵ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 54. J. Grueber sděluje: *Uvažoval jsem o střeše, a ta se nijak neliší od šikmé střechy, neboť vzprámená střecha nemůže odolat vodě stékající ze skály, protože skála je zcela nerovná, takže stavba utrpí větší škody. Ale u šikmé střechy lze šindel uspořádat tak, že jak římsa, tak skála nad ní klesají, takže voda protéká jedním proudem.*

⁴⁶ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8382, folio 54. J. Grueber sděluje: *Za těchto okolností může zahradník zůstat ve svém bytě a nakonec v nově postaveném bytě pro knechta, dokud nebude jeho nový byt dokončen.*

⁴⁷ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8175, folio 52.

⁴⁸ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8175, folio 60. *Vermeinet der Gartner, das man allerley Vögl, von Hanifffl, Stiglitz, Zaistell, undt sonderlich Canari Vögl in das Vogl Haus Thun kömne.*

⁴⁹ ZELINKA, c. d. Nová kašna byla zapojena do vodovodu v roce 1698.

bošáž a nad každým oknem rustikálně provedené klenáky. Budova měla tři vstupy. Hlavní vchod do oranžerie vedl uprostřed středního rizalitu přes portál s polosloupky s korintskými hlavicemi. Vrchol portálu tvořil trojúhelníkový zalomený fronton. Dva boční vstupy byly o poznání nižší, obloukově řešené. Postranní portály tvořily polosloupky se zdobenými hlavicemi na každé straně dveří, s vpadlými poli. Nadedvěrní římsa byla rovná, profilovaná na způsob architrávu. Zajímavým se jeví dekorativní řešení a květinovými girlandami po stranách. Nad portálem se na fasádě nacházelo větší volně vpadlé pole obdélníkového tvaru, snad kdysi opatřené reliéfem nebo malbou. Jöendlův plán již nezachycuje dlouhou parapetní zídku nad korunní římsou stavby. Ta měla, dle popisu správce Johanna Gruebera, zakrýt velkou střechu při pohledu ze zahrady. Zídka byla pravděpodobně zbourána při demoličních pracích na střeše oranžerie v první polovině 19. století.

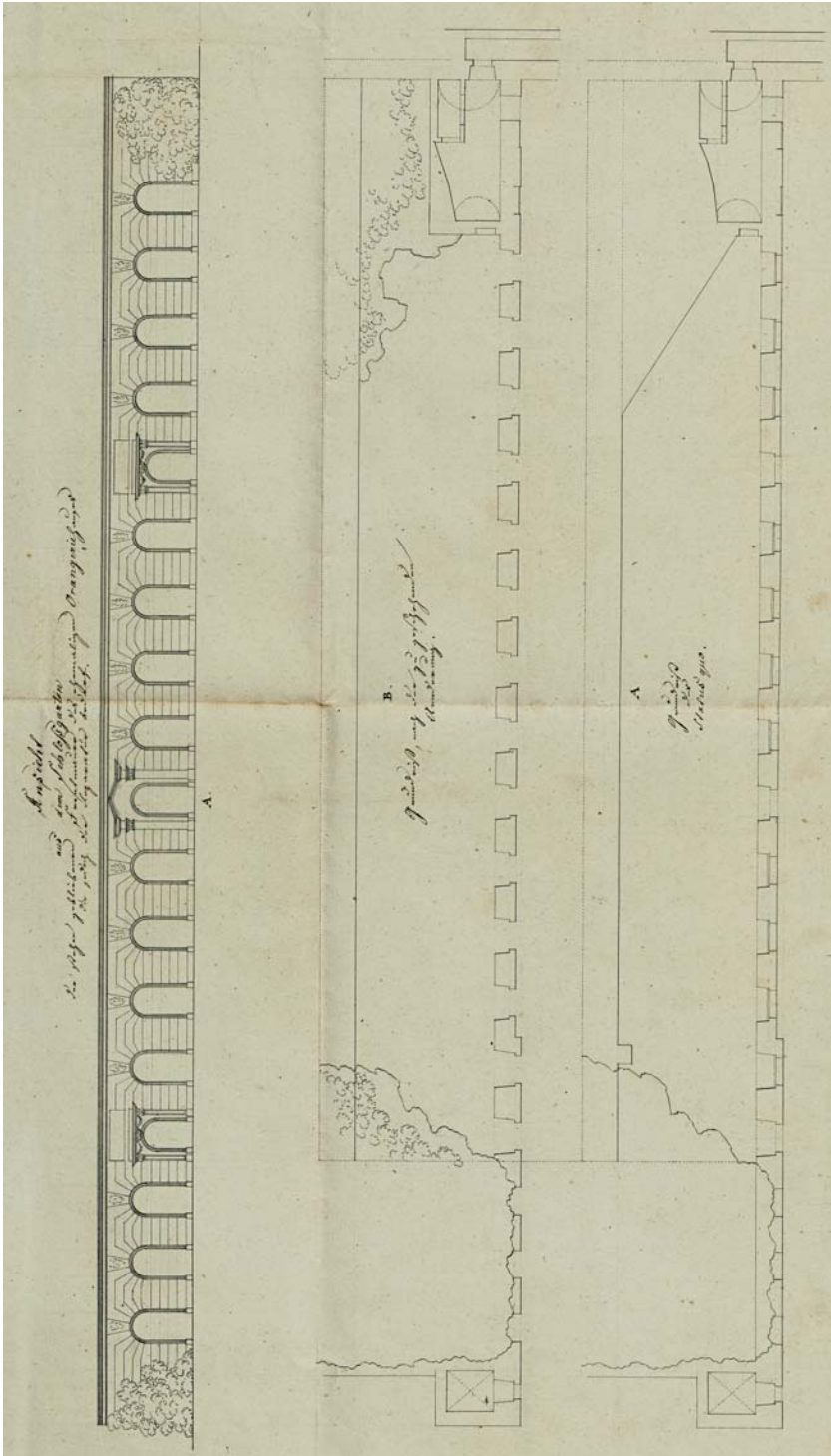
V době svého vzniku byla mikulovská oranžerie u nás v podstatě novinkou. Mnoho zděných oranžerií se na území Čech, Moravy a Rakouska tehdy nenacházelo. Ty, které existovaly, byly většinou zcela rozebíratelnými nebo částečně rozebíratelnými stavbami sloužícími tam, kde byly pomerančové stromky zasazeny přímo v zahradě. Z Mikulova o tom doklady nemáme, zde se pomerančovničky pěstovaly v nádobách a byly vynášeny ven. Prostor mikulovské zámecké zahrady by však stavbu větší rozebíratelné konstrukce zřejmě nedovoloval.

Exotických druhů rostlin, pro které byla – kromě pomerančovniček – oranžerie mikulovského zámku určena, bylo více, jak je možné nepřímou usuzovat z někdejšího soupisu všech „vlašských stromů a květin v nádobách“, pořízeného v roce 1695, který se však pravděpodobně nedochoval.⁵⁰ Seznam vznikl po smrti tehdejšího knížecího zahradníka a adeptem na uvolněné místo se stal Melchior Urban, který se vyučil v liechtensteinských zahradách v Lednici. Zde byl hlavním zahradníkem jeho příbuzný Johann Urban, který mladého Melchiora doporučil skrze knížete Liechtensteina, Ferdinandova švagra. Předchozí praxe mu byla písemně stvrzena od několika vysoce postavených osob, včetně císařského zahradníka i příslušníků šlechty.⁵¹ Kníže Dietrichstein si vyžádal mladého zahradníka na zkoušku do Mikulova. Po zhlédnutí zahrady Melchior navrhl pořídit nové velké kyblíky pro pomerančovničky a stromky doporučil přesadit do nové lesní hlíny. Stará je prý ztvrdlá a zarostlá, a kvůli tomu stromky nemohou prospívat. Dne 7. května 1695 píše kníže správci do Mikulova o svém rozhodnutí mladého zahradníka zaměstnat s připomínkou, která také stojí za pozornost: *Věříme, že se o naši zámeckou zahradu dokáže postarat, a tak to chceme zkusit. Přijmi proto Melchiora Urbana na mou zámeckou zahradu, ale dohlédni na to, aby byl ochoten se oženit s vdovou.*⁵²

⁵⁰ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 7515, fol. 3. *Gnädigsten Fürst Vndt Herr, Herr, das alhieiger Schlossgartner mit Todt abgangen, Hat der buchhalteren bereith gehorsambst berichtet, auch alle wällüsche baumen Vndt was blumenweg in dem geschir beschreiben lassen, Warüber Ew. Hochfürst. Gnaden Gött. Schutz Vndt in dero Hoche gnaden euch Vnterth. Gehorsamb empfehle, Dat. Nicolspurg den 26. Marty 1695. Ewer Hochfürst-Gnaden, Vnterthänig gehors. Geörg L. Schubert.*

⁵¹ Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 7515, fol. 5–10. *Císařský zahradník v Brandýse nad Labem, Sebastian Dietrich, potvrdil Melchioru Urbanovi provedenou praxi v tamních císařských zahradách. Stejně tak učinil kníže Ferdinand Schwarzenberg v jeho pražských zahradách. Dále Dominik Martinelli, starosta Starého města pražského, i kníže Jan Adam Andreas Liechtenstein s krásnými zahradami v Lednici, kde se Melchior učil 3 roky zahradnickému umění.*

⁵² Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 7515, fol. 10 a 11. *Als glauben wür des selbter dem unserigen garten vorzustehen auch capabl sein wird, daher mit selbten es versuchen wollen, werdet derowegen Ihne Melchior Urban für meine gartner auf nehmen, Ihne aber in alle werk dahin zu disponieren sehen, damit er sich mit der wittib verheiraten.*



Pohled na fasádu mikulovské oranžerie z roku 1833 od architekta Johanna Philippa Jöndla, již bez horní parapetní zidky. Náhled je doplněn o soudobý půdorys stavby a půdorys se zamýšlenými úpravami. [Moravský zemský archiv v Brně, fond F 18 (Hlavní registratura Ditrichštejnů Mikulov), inv. č. 8933, folio 71]

Uvedený článek je první částí drobné studie směřované k podrobnějšímu zmapování stavební historie mikulovského zámku za vlády rodu Dietrichsteinů, zaměřené také na zaniklé stavby areálu, které byly ve své době důležitým prvkem složitěho organismu zámeckých budov. Výzkum bude dále chronologicky pokračovat až do moderní doby a celá studie by měla především obohatit současné poznatky o architektuře dietrichsteinské rezidence, měla by však též zahrnout zajímavé prvky architektury města a staveb v jeho okolí.

František Zelinka

Building Modifications of Mikulov Castle under Prince Ferdinand Dietrichstein

One of the important aspects of the personal representation of the Baroque nobility was a well-kept family mansion with high-quality, ostentatious architecture. The alterations to the princely castle in Mikulov in the second half of the 17th century included, among other things, the restoration of the large and small Altana. These costly projects were associated with Prince Ferdinand Josef Dietrichstein, a prominent figure in the Viennese imperial court. It was the visits of members of the ruling Habsburg family, who often came to Dietrichstein's Mikulov, that to some extent prompted the prince to undertake the renovation of the castle. The expensively furnished interiors of the castle were therefore once again supplemented with luxurious places of leisure. These renovated recreational areas with beautiful views of the castle garden and the surrounding countryside on the border of Moravia and Austria, raised the standard of living of the local manor.

The chateau garden itself was improved with the construction of a new large orangery, in which subtropical plants were grown, especially the fashionable orange and citrus trees. Prince Ferdinand thus took up the hobby of his great-uncle, Cardinal Franz Dietrichstein, who had grown rare citrus trees in Mikulov.